

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

De biografie als bijziende historicus

Over biografie, micro- en metageschiedenis

van Zanten, J.

Published in:
Nederlandse Letterkunde

DOI:
[10.5117/NEDLET2017.3.ZANT](https://doi.org/10.5117/NEDLET2017.3.ZANT)

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):
van Zanten, J. (2017). De biografie als bijziende historicus: Over biografie, micro- en metageschiedenis. *Nederlandse Letterkunde*, 22(3), 207-223. <https://doi.org/10.5117/NEDLET2017.3.ZANT>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

De biograaf als bijziende historicus

Over biografie, micro- en metageschiedenis

Jeroen van Zanten

NEDLET 22 (3): 207–223

DOI: 10.5117/NEDLET2017.3.ZANT

Abstract

The biographer as a short-sighted historian. Biography, micro- and metahistory

During the first decades of the twentieth century biography, as a vital and living discipline within academic historiography, became more and more marginalised. Young historians, eager to professionalise their craft and to incorporate new social theories and methods, dismissed biography as a short-sighted, subjective, bias, nationalistic and old-fashioned way of writing history. Today, academia still struggles to recognise biographical writing as a scientific genre, and therefore it remains controversial. Or as Richard Holmes has put it: 'For the most part, it has been left to itself, outside the established institutes of learning'. Biographers have attempted to counteract the academic loss of status by 'using' theoretical concepts from other disciplines like micro- and metahistory. But by doing so they more or less have failed to ask themselves whether biography as a discipline initially was rightfully sacrificed by academic historians in their pursuit of history as a modern, objective and professional science.

Keywords: biography, life writing, microhistory, metabiography, antibiography, Historische Belletristik

Het is een vreemde pose; meer liggend dan zittend onder een gouden baldakijn, verveeld en in zichzelf gekeerd, laat Cleopatra zich in haar koningsloep naar de Romeinse fregatten aan de horizon roeien. Vanuit een barkas op de achtergrond probeert Marcus Antonius een glimp van de Egyptische koningin op te vangen. Veel ziet hij niet. Cleopatra is gekleed in een witte stola die reikt tot haar voeten. Om haar schouders hangt een

panterhuid. Er is nauwelijks blote huid te zien, behalve dan, als erotische suggestie, de welgevormde tenen van de koningin.

De maker van het schilderij waar het hier om gaat, de Nederlands-Engelse victoriaanse schilder Lauwrence Alma-Tadema, was befaamd om dit soort voorstellingen van de oudheid. Zijn schilderij, *The meeting of Antony and Cleopatra* uit 1884, heeft grote invloed gehad op de moderne beeldvorming van Cleopatra als femme fatale. De aanschouwer kan Marcus Antonius niet waarschuwen. De afgebeelde onschuld van Cleopatra is schijn. De generaal is na zijn eerste blik op haar hopeloos verloren.

Hoe anders is Cleopatra afgebeeld op het doek *Cléopâtre et César* van Jean-Léon Gérôme uit 1866. Evenals Tadema's doek wordt dit schilderij door kunsthistorici gezien als een sleutelwerk in de moderne beeldvorming van Cleopatra en de Romeinse oudheid – als bron van inspiratie voor decorstukken in latere theatervoorstellingen en speelfilms. Cleopatra staat op Gérômes schilderij in het midden van een paleishal met ontblote borsten. Evenals bij Tadema lijkt ze afwezig, bijna onbereikbaar, maar haar schoonheid en seksualiteit is op Gérômes doek onverhuld en uitdagend. Dit wordt nog eens versterkt doordat ze haar hand legt op de schouder van een slaaf die achter haar knielt – alsof hij haar hond is. Op de achtergrond zit Caesar, te midden van mannen aan een tafel, die allemaal naar Cleopatra omkijken. Net als Marcus Antonius maakt hij een verloren indruk. De begeerte heeft hem in haar macht.

Het is opvallend hoe Gérôme en Tadema proberen in hun schilderijen empathie bij de aanschouwer op te roepen voor Marcus Antonius en Caesar. Cleopatra is de berekende verleidster. Een hoer. Een heks. Een vrouw met onverzadigbare seksuele behoeften en machtszucht. Dit beeld van Cleopatra als verleidster en zondares was niet alleen dominant in de genre-schilderkunst van de late negentiende en vroeg twintigste eeuw. Ook in de literatuur uit die tijd komt de koningin er slecht vanaf. T.S Eliot bijvoorbeeld beschrijft haar als een 'sensual Orientalized body... causing Mark Antony to "go native" and indulge in carnal pleasures'. Eliot ziet Cleopatra niet als mens, maar als object, als een 'ding'. Hij negeert Cleopatra's levensverhaal en individualiteit compleet, op grond van haar oriëntaalse afkomst, vrouwelijkheid en seksualiteit. 'Cleopatra, the "problem woman", represents darkness, a devouring sexuality,' aldus de Amerikaanse literatuurhistoricus John McCombe.¹ McCombe verklaart de depersonalisatie van Cleopatra in Eliots werk door te wijzen op wat Edward Said heeft omschreven als 'the less guilt-ridden sexuality of the Orient'. Gender en oriëntalisme komen hier als het ware samen in één enkel verklaringsmodel.

In een artikel in *De Groene Amsterdammer* uit 1994 noemt Martin van Amerongen de Cleopatra-revival in de late negentiende en vroege twintigste eeuw opvallend. Centraal in zijn verhandeling staat George Bernard Shaws toneelstuk *Caesar and Cleopatra* uit 1898. Shaws toneelstuk gaat vooral over politiek, over het instrumenteel maken van menselijke relaties. Seks en begeerte spelen hierin een belangrijke rol. Of zoals Van Amerongen schrijft:

Voor een echte affaire is Cleopatra te jong en Caesar te koel – en te kaal. Zij heeft, weet hij, een adolescente voorkeur voor ‘een mooie, jonge kerel, met sterke, ronde armen’. Het wordt, belooft Caesar, zijn afscheidscadeau: ‘Een echte Romein, niet rijp voor de groeve, niet slap en koud, niet kaalhoofdig onder zijn lauwerkrans, niet gekromd onder het gewicht van de wereld, maar stevig, fris, sterk en jong, ’s middags een onoverwinnelijke soldaat, ’s nachts een onoverwinnelijke feestvierder.’

‘Hoe heet hij?’ vraagt Cleopatra begerig.

‘Marcus Antonius’, zegt Caesar.²

Op de schilderijen van Tadema en Gérôme en in de literaire werken van Shaw en Eliot is Cleopatra niet meer dan een vrouwenlichaam, een *flat character* en stereotype. Haar rol in de geschiedenis kent context noch diepgang. De wijze waarop ze wordt weergegeven is tijdloos, de nadruk ligt op haar manipulatieve schoonheid en niet op haar intellect of persoonlijke ontwikkeling. Haar levensgeschiedenis wordt als het ware genegeerd. Deze reductionistische beschrijving van de Egyptische koningin in de westerse cultuur blijkt wellicht nog het beste uit de beroemde uitspraak van Blaise Pascal, ‘Le nez de Cléopâtre s’il eût été plus court toute la face de la terre aurait changé’.³ ‘Ware de neus van Cleopatra korter geweest, heel de wereld(geschiedenis) zou er door zijn veranderd.’ – Cleopatra’s invloed op de geschiedenis is daarmee gereduceerd tot een fysiek kenmerk, haar puntige neus. De ‘rest’ van de koningin is niet relevant.

Historici als Toynbee en Ortega y Gasset gebruik(t)en Cleopatra’s neus ter rechtvaardiging van hun methode en meta-blik op de geschiedenis. ‘Wie zijn eigen tijd wil begrijpen, moet die van een zekere afstand beschouwen. Welke afstand? Heel eenvoudig: ver genoeg om Cleopatra’s neus niet meer te zien’, schreef Ortega y Gasset in 1932 in zijn beroemde boek *De opstand van de massamens*.⁴ Aandacht voor de historische actor, het individu, staat volgens hem zelfs een goed begrip van de geschiedenis in de weg:

Wie een baksteen wil bekijken, moet de poriën van de steen kunnen zien. Maar wie een kathedraal wil zien, kan dat niet vanaf het perspectief van de baksteen. Zo is de bijziende historicus die nooit loskomt van de details, niet werkelijk in staat om historische gebeurtenissen te begrijpen. Geschiedenis is de manier om de menselijke dingen op zo'n niveau te onderzoeken dat we niet de neus van Cleopatra hoeven te meten.⁵

De kritiek van Ortega y Gasset op historische detailzucht moet worden geplaatst tegen de achtergrond van de crisis in de geschiedwetenschap gedurende de eerste decennia van de twintigste eeuw. Opmerkelijk is dat vooral de biografie slachtoffer werd van deze crisis. Metahistorici zoals Ortega y Gasset (de)kwalificeerden de biografie als een subjectieve en nationalistische en ouderwetse vorm van historiografie, als verwerpelijke grote-mannen-geschiedschrijving die enkel 'den held in de lijst van zijn tijd' plaatste en te veel belang hechtte aan de rol van het individu in de geschiedenis. Met name in Duitsland, waar het historisme vanaf het begin van de twintigste eeuw steeds meer als problematisch werd ervaren, was de biografie als genre binnen de geschiedschrijving onderhevig aan devaluatie.

Het schrijven van een biografie werd er door jonge historici als hopeloos romantisch en ouderwets bestempeld. Beïnvloed door de werken van Karl Heussi, Ernst Troelsch, Theodor Lessing en Oswald Spengler ging deze nieuwe generatie naarstig op zoek naar nieuw wetenschappelijke houvast, met als gevolg dat de biografie, als vitaal onderdeel van de geschiedwetenschap, steeds meer verweesd raakte, verdrongen door een geschiedschrijving die zich vanaf dat moment richtte op 'de grote geschiedenis' – op culturen, beschavingen, patronen en structuren. De crisis in het historisme bleek slechts het begin. Met de verdere professionalisering en verwetenschappelijking van de geschiedschrijving in de loop van de twintigste eeuw, en de intrede van concepten en methoden uit de sociale wetenschappen, verloor de biografie nog meer aan wetenschappelijke status. 'Biography is the profession's unloved stepchild, occasionally but grudgingly let in the door, but more often shut outside with the riffraff,' zo vatte de Amerikaanse historicus David Nasaw deze ontwikkeling samen.⁶

Dat de biografie het kind van de rekening is geworden van de professionalisering van de geschiedwetenschap is opmerkelijk, want onder historici lijkt er consensus te bestaan dat zonder de klassieke *Vitae*, van bijvoorbeeld Suetonius, Tacitus en Plinius, en de *Historia Ecclesiastica* hun professie er nooit was geweest.⁷ De biografie, in de vorm van (levens)kroniek, ligt dus in zekere zin ten grondslag aan de *hele* geschiedwetenschap. Desal-

niettemin werd het genre in de loop van de tijd gemarginaliseerd, opgeofferd aan theorievorming, abstractie en wetenschappelijke distantie, en min of meer buiten de wetenschappelijke gevestigde orde geplaatst. De *cultural turn* in de jaren zestig heeft hier geen einde aan gemaakt. De biografie heeft sindsdien wel iets van een revival doorgemaakt, maar blijft als discipline binnen de geschiedwetenschap controversieel. De bekende hoogleraar biografische studies Richard Holmes schreef dat ‘de academie’ nog steeds moeite heeft de biografische arbeid als wetenschap te erkennen. ‘For the most part, it has been left to itself, outside the established institutes of learning’.⁸ Tegelijkertijd wordt het gebrek aan theorievorming in het biografische genre afgedaan als een inherente zwakte – een ‘self-evident truism’ – en onoplosbaar probleem. Of zoals de Jonathan Haslam, hoogleraar Internationale betrekkingen aan Princeton, recentelijk nog opmerkte: ‘biography is [...] seen as somewhat eccentric: a whimsical detour from well-travelled direct routes if not prompted by a generous commission.’⁹ De biografie als ‘detour’, als ‘eccentric’? Waarom? Is de biograaf, in Ortega y Gasset’s woorden, een bijziende wetenschapper, die zich blindstaart op de neus van een enkel individu en geen oog heeft voor ‘de grote geschiedenis’? En hoe hebben biografen zich in de loop van de tijd tegen deze kritiek verweerd, en getracht de biografie opnieuw te legitimeren en te rechtvaardigen? Wat hebben ze gedaan tegen het academische statusverlies van hun discipline?

1 Reductionisme en verziendheid

Even terug naar Cleopatra. Zoals gezegd is Cleopatra een historisch *flat character* bij uitstek. In de historiografie is ze niet meer dan een stereotiep. Haar biografie lijkt ondergeschikt te zijn. Uit recent onderzoek blijkt evenwel dat de Egyptische koningin niet enkel een verleidelijke schoonheid met een puntige neus was, maar een slimme vrouw die in een politiek roerige periode wist te overleven. Stacy Schiff stelt in haar in 2010 verschenen biografie dat de koningin in de dominant mannelijke geschiedschrijving bewust is gereduceerd tot een verleidster, om haar rol in de geschiedenis te marginaliseren.¹⁰

Gender is volgens Duane W. Roller echter niet de enige reden waarom in de historiografie van Cleopatra een stereotiep is gemaakt. In zijn biografie van de koningin, gepubliceerd in 2010, laat hij zien dat historici haar rol hebben gemarginaliseerd omdat ze zich geen raad wisten met de complexiteit van haar persoonlijkheid: ‘Cleopatra VII was an accomplished

diplomat, naval commander, administrator, linguist and author, who skillfully managed her kingdom in the face of deteriorating political situation and increasing Roman involvement [...] Her persona in popular culture and the arts often overrides her real self.¹¹ Ofwel, historici zijn over het algemeen *verziend*, ze zien op afstand scherp en zoeken naar grote lijnen. Ze neigen er toe de menselijke factor – en in het geval van Cleopatra de vrouwelijke factor – alsmede de daarbij horende noumenale wereld, te reduceren tot fenomenen en terug te vallen op culturele stereotypen als de geschiedenis te vol en/of te complex wordt.

Dit laatste was voor Jan Romein reden om zich te verzetten tegen de marginalisering van de biografie in de geschiedwetenschap en een lans te breken voor wat hij noemde ‘de moderne biografie’. In de door hem in 1946 onder de titel *De biografie* uitgegeven collegedictaten wees hij erop dat historici de menselijke factor in de geschiedenis nooit uit het oog dienden te verliezen en op hun hoede moesten zijn voor reductionisme door het gebruik van archetypen:

De geschiedenis van het verdampen en weer neerslaan van water als regen is eenvoudiger dan de geschiedenis van een rivier en die weer eenvoudiger dan die van de waterdruppel. Dat is een gevolg van het abstractievermogen van onze geest.¹²

De neiging van historici om te abstraheren was voor Romein een reden om een scherp onderscheid te maken tussen biografie enerzijds, en geschiedschrijving anderzijds:

De historische methode laat zich [...] met die der mechanica vergelijken, die de kracht der lichamen in de massa bepaalt, de biografische veeleer met die der chemie, die lichamen analyseert en hun samenstellende elementen aantoot. [...] De historicus ziet door de verrekijker, de biograaf door een vergrootglas.¹³

Romein kreeg bijval van de classicus P. van Schilfgaarde. Van Schilfgaarde besteedde in zijn drielinge *De zin der Geschiedenis*, gepubliceerd in 1946, uitgebreid aandacht aan de biografie als onderdeel van de geschiedwetenschap:

De geschiedvorser is geboeid door het groots tafereel, hoe deze menselijkheid gestalte krijgt en worstelend zich een weg baant, uit een baaiert zich een wereld scheidt. Maar heeft dan, zal men vragen, ook de enkele mens niet zijn

geschiedenis? [...] Behoort dan de levensbeschrijving, de beschrijving van een enkelen persoon, de literaire portretkunst, niet tot de geschiedenis?¹⁴

Volgens Van Schilfgaarde was biografisch onderzoek belangrijk omdat de wetenschap de neiging had het individu te 'veronachtzamen'. De *biografie* was volgens hem dan ook een hulpwetenschap die de tekortkomingen van de historische *monografie* tenietdeed door juist de mens en al zijn facetten in de geschiedenis centraal te stellen. De biografische discipline bood bovendien ruimte aan de historicus om zich te verdiepen in de psychologie, en de rol die seksualiteit en emoties van zowel individuen als groepen spelen in de geschiedenis. Van Schilfgaards en Romeins poging de biografie van theorie te voorzien en te verdedigen als belangrijke hulpwetenschap bleek uiteindelijk een achterhoedegevecht en kon de marginalisering van de biografie in de academie geen halt toe roepen.

Ook in Engeland en Duitsland bleken pogingen tot behoud van de biografische discipline ijdel. Zo pleitte de Britse historicus Lord Acton begin twintigste eeuw tevergeefs voor het herintroduceren van 'grote-mannen-geschiedenis'. De biografie, zo stelde hij, was een noodzakelijke discipline binnen de geschiedwetenschap omdat ze bij uitstek ruimte bood aan morele vraagstukken. In levensgeschiedenissen kon de historicus, veel beter dan in studies naar politieke ideeën of instituties, laten zien hoe goed en kwaad zich in de geschiedenis manifesteerde. 'We cannot afford wantonly to lose sight of great men and memorable lives', waarschuwde hij zijn vakgenoten.¹⁵ Eenzelfde geluid liet de Duitse historicus Max Lenz horen in de in 1912 gepubliceerde redevoering *Rankes biographische Kunst und die Aufgaben des Biographien*. Lenz deed hierin een poging om zowel Rankes historisme als de biografie te rehabiliteren door afstand te nemen van wat hij omschreef als 'modische Formen der Anschauung' in de geschiedschrijving. Om de daad bij het woord te voegen publiceerde hij een jaar later een omvangrijke Napoleonbiografie, en in 1920 een serie historische portretten onder de titel *Von Luther zu Bismarck*.

Opmerkelijk is dat de marginalisering van de biografie in de Duitse academische geschiedschrijving in 1928 tot felle discussies leidde. Aanleiding hiervoor was de publicatie van de brochure 'Historische Belletristik' door de redactie van het *Historische Zeitschrift*.¹⁶ In deze brochure keerde de redactie zich tegen een reeks, of beter: een soort feuilleton, van populaire historische biografieën geschreven door in die tijd bekende schrijvers als Emil Ludwig, Herbert Eulenberg, Werner Hegemann en Paul Wiegler. De reeks bestond uit diverse portretten, van Bismarck, Rembrandt, Cleopatra, Napoleon tot Anna Boleyn. Van de schrijvers in deze reeks was Emil

Ludwig het meest productief en tevens het meest controversieel. Zo gebruikte hij in *Bismarck. Ein psychologischer Versuch* inzichten uit de psychologie, een discipline die op dat moment nog in de behoudende Duitse academische wereld als een pseudowetenschap werd gezien. Daarnaast publiceerde Ludwig kritische portretten van nog levende, vaak omstreden politici zoals Stalin en Mussolini. De redactie van het *Historische Zeitschrift* oordeelde dat de reeks biografieën onwetenschappelijk waren.¹⁷ De schrijvers van de portretten, zo luidde de kritiek van de vakhistorici, maakten zich schuldig aan *vie romancée* en erger nog: ze leken de belangrijkste wetenschappelijke regels en voorwaarden, die van objectiviteit en bronverantwoording, te minachten. Carl von Ossietzky, die in 1935 de Nobelprijs voor de vrede zou worden toegekend, mengde zich ook in de discussie. 'Die Historiker sind ernstlich böse', schreef hij in zijn tijdschrift *Die Weltbühne*. Hij koos evenwel de kant van de feuilleton-historici, en niet die van de 'eherne Stimme der Wissenschaft'. 'Die gelehrten Herren sind Spezialisten geworden, die am liebsten unter Efeuhügeln stöbern. [...] Jede Wissenschaft die nicht mehr ganz frisch ist, hüllt sich gern in einen geheimnisvollen Dunst'.¹⁸ Kortom, vakhistorici hadden last van broodnijd, van *jalousie de métier*.

2 Bijziendheid hier en nu: micro- en metageschiedenis

Jaloezie of niet, de kritiek van de redactie van het *Historische Zeitschrift* aan het adres van de populaire biografen is nog steeds actueel. Ook nu nog wordt biografen door academische historici verweten dat ze te weinig aan theorievorming doen en dat geen duidelijke objectieve criteria bestaan waaraan een wetenschappelijke biografie moet voldoen. Instemmend citeren zij John Updikes beroemde quote 'biographies are nothing more but novels with indexes'. Tegelijkertijd zien vakhistorici dat de biografie buiten de academie steeds meer aanzien en populariteit geniet. Anderzijds proberen steeds meer biografen in de laatste jaren opnieuw aansluiting te vinden bij de 'state of the art' in de geschiedwetenschap door meer aandacht te besteden aan concepten en methoden. Zo betogen Hans Renders en Binne de Haan in de 2012 verschenen bundel *Theoretical Discussions of Biography: Approaches from History, Microhistory, and Life Writing* dat de methode van de microgeschiedschrijving – microhistory – een belangrijke inspiratiebron zou moeten zijn voor biografen en biografisch onderzoek. Theorievorming met betrekking tot de biografie benadrukken Renders en De Haan is van belang, omdat zowel het genre als de methode door histo-

rici en literatuurwetenschappers nog steeds wordt gezien als ‘een wetenschappelijk bastaardkindje’.¹⁹ Renders en De Haan zijn van mening dat biografen iets kunnen doen aan hun marginale positie in de geschiedwetenschap door te profiteren van de methodes en concepten die worden gebruikt door microhistorici.

De overeenkomsten tussen biografie en microgeschiedenis liggen volgens De Haan en Renders vooral op het vlak van representativiteit. In de traditionele geschiedenis is het individu meestal anoniem, een onderdeel van het collectief. In de microgeschiedenis is dit niet het geval. In zijn beroemde boek uit 1959 *Pickett's Charge: A Microhistory of the Final Attack at Gettysburg, July 3, 1863* vertelt George Stewart het verhaal van de veldslag aan de hand van de belevenissen van een aantal soldaten, John Dooley, George Pickett en anderen. En Carlo Ginzburg focust in zijn *The Cheese and the Worms* uit 1986 bewust op de molenaar Menocchio, Domenico Scandella, en de inwoners van het dorpje Montereale. De Haan en Renders menen dat conceptualisering van marginale figuren uit het verleden die in de microgeschiedschrijving plaatsvindt – door de geschiedenis een gezicht en een naam te geven – ook kansen biedt voor biografische theorievorming. Immers, zowel de microhistoricus als de biograaf proberen de betekenis van de grote geschiedenis terug te brengen tot een concreet individueel leven.

Deze ‘methodologische link’ tussen biografie en microgeschiedenis is sinds enkele decennia vooral populair onder Amerikaanse historici, en dan met name onder onderzoekers naar het slavernijverleden en de Amerikaanse onafhankelijkheidsoorlog. Sue Peabody bijvoorbeeld, stelt in het artikel ‘Microhistory, Biography, Fiction’ dat biografisch en micro-historisch onderzoek naar het levenslot van individuele slaven emancipatorisch veel effectiever is dan studie naar de groep als geheel:

[it] works on at least three levels: 1) it recovers the lost stories of individuals’ struggles; 2) it situates them in the wider macrohistorical context of their times; and 3) it illuminates the relations of power and conventions of representation to show why subalterns’ stories are so very hard to reconstruct in the first place.²⁰

Ook Jill Lepore, hoogleraar Amerikaanse geschiedenis en editor van *The New Yorker*, benadrukt de emancipatorische effecten van biografisch en micro-historisch onderzoek, omdat deze methoden en benaderingswijzen, als *history from below*, zowel voor onderzoekers als lezers ruimte laten zich te vereenzelvigen met een persoon of een groep zonder kritische distantie

te verliezen. Lepore plaatst echter wel een belangrijke kanttekening bij het gebruik van microhistorische concepten en methoden door biografen. Allereerst benadrukt zij dat het heel erg lastig is microgeschiedenis te definiëren doordat er allerlei vormen van historisch onderzoek onder deze noemer worden geplaatst. Het is dan ook de vraag of biografen qua theorievorming er iets mee opschieten als ze methoden en concepten uit dit historiografische genre gebruiken. Het vertrekpunt van de biograaf, zo benadrukt Lepore, is anders dan dat van de microhistoricus:

If biography is largely founded on a belief in the singularity and significance of an individual's contribution to history, microhistory is founded upon almost the opposite assumption: however singular a person's life may be, the value of examining it lies in how it serves as an allegory for the culture as a whole.²¹

In dit laatste ligt volgens Lepore tegelijkertijd ook de belangrijkste verdienste van *microhistory* voor biografen. In plaats van enkel te blijven focussen op het bijzondere van een persoon of groep, zoals biografen plegen te doen, hanteert de microhistoricus zowel een major- als minorpremissie door leven en/of levens niet alleen van context te voorzien, maar ze ook als een representatie voor te stellen van een bepaalde periode en/of cultuur.

Waar Peapody, Renders, De Haan en Lepore de verwantschap tussen biografie en microhistory zoeken, daar benadrukken zogenaamde metabiografen als Nicolaas Rupke, Gorden Wood, James Moore en Justin Livingstone juist dat 'meta-benadering' de oplossing is voor de lage wetenschappelijke status van de biografie. In plaats van met de microvariant van geschiedschrijving zoeken zij aansluiting met concepten en theorie die worden gebruikt bij begripsgeschiedenis, receptiegeschiedenis en metageschiedenis. 'A 'metabiography' tells the story of a life by recounting how groups of biographers have previously represented that life. The term should not be confused with Hayden Whites 'metahistory', which says that historical narratives can be understood in terms of literary genres, such as romance, comedy, tragedy or satire. 'Metabiography' has much in common with reception history', aldus Rupke.²²

De definitie die biografen en historici van 'metabiografie' hanteren is allesbehalve eenduidig.²³ De verschillende definities delen echter een belangrijk element; ze stellen zich tot doel de subjectiviteit van de biograaf 'op te heffen'. De Deens-Duitse psycholoog en historicus Erik Erikson vatte de metabiografie samen als een poging om 'het individuele in de geschiedenis te verbinden met het collectieve'. In zijn beroemde 'psycho-biografie'

Young Man Luther uit 1958 legt hij deze link door gebruik te maken van concepten uit de psychoanalyse door historische realiteit gelijk te stellen aan ‘consensus reality’, ofwel aan de intersubjectieve wisselwerking tussen wat een individu als realiteit ervaart, en wat door de samenleving als realiteit wordt geaccepteerd. Bij deze definitie van metabiografie staat kortom het probleem van de ‘persoonlijkheid’ en de perceptie van de eigen tijd en/of werkelijkheid centraal.²⁴

De meer praktische definitie van de metabiografie richt zich niet op de perceptie, maar op de receptie van een leven van een belangrijke historische figuur en de betekenis door de tijd heen die aan diens persoonlijkheid wordt gegeven. Een voorbeeld hiervan is Rupkes metabiografie van Alexander von Humboldt. In deze biografie onderzoekt Rupke hoe de reputatie en persoonlijkheid van Von Humboldt door de tijd heen door biografen en historici is gereconstrueerd en kan dientengevolge kan worden gezien als een ‘historische representatie’. Vanaf het begin van de negentiende eeuw, zo stelt Rupke, kent de Duitse geschiedenis verschillende Von Humboldt-representaties, die ieder voor zich het product zijn van ‘een identificeerbare institutionele en sociaal-politieke cultuur’:

Successive periods of German political history crafted their very own Humboldt, and, at times of political pluralism, more than one. Humboldt has been appropriated and made a citizen of each consecutive Germany and, more specifically, a member and supporter of the particular group that produced the Humboldt literature of that period.²⁵

De toe-eigening van een historisch figuur is niet alleen interessant als representatie van een bepaalde politieke cultuur. In de in 2014 gepubliceerde metabiografie *Livingstone's 'lives': A metabiography of a Victorian icon* laat Justin Livingstone zien dat met de verandering in representatie ook de vorm van de biografie verandert. De verschillende biografieën over David Livingstone die vanaf de vroege twintigste eeuw zijn verschenen, hebben telkens weer een andere invalshoek – de ene biograaf vereert, de ander psychologiseert, en een derde ontleedt Livingstone. Deze verschillende benaderingen lijken evident. Maar volgens metabiografen zijn de ‘representaties’ die eruit voortkomen allesbehalve voor de hand liggend en zeggen ze meer over de biograaf en zijn tijd, dan over het lijdend voorwerp, de gebiografeerde. ‘Metabiographies do not only take myths apart, they also show how they are put together. The interest in the process of construction gives metabiographies [...] their “self-conscious preoccupation”’, aldus Edward Saunders in een artikel over metabiografieën.²⁶ Justin

Livingstone stelt dat metabiografie een 'hermeneutische vorm van biografie is'. Het gaat metabiografen niet alleen om representatie en receptie, maar ook om de wijze waarop biografen hun subject benaderen en van historische context voorzien. 'Indeed, the point is that in life-writing the biographical subject is not interpreted, but constructed: the biographee not only is reread, but is recreated'.

Het onlangs door Herman Paul geïntroduceerde concept 'scholarly personae' kan in dit opzicht worden gezien als een vorm van metabiografie. In plaats van op de biografie, focust Paul op 'performance', 'selfrepresentation' en 'self-fashioning' van wetenschappers, kortom, de vereenzelving van de persoon met een bepaalde professionaliteit, een set van waarden, normen, zelf-erkenning en statuswaardering. Paul zoekt in feite naar de 'zelf-constructie' van de wetenschapper. Het gaat hem om de *repertoires en topoi* van het biografische zelf. De historische vereenzelving van de individuele wetenschapper met de wetenschap is volgens hem belangrijker dan de *eigenheid* van het biografische zelf: 'We need a concept of scholarly personae just as architectural historians need such archetypes as "villa", "bungalow" and "country house": not to offer thick descriptions of individual houses under construction, but to facilitate reflection on the models and archetypes on which architects draw'.²⁷ Maar om de 'scholarly persona' bloot te leggen is Paul hoe dan ook afhankelijk van biografisch onderzoek.

Het gebruik van biografische genres voor andere doeleinden is volgens Caitríona Ní Dhúill kenmerkend voor metabiografie.²⁸ De metabiograaf, zo stelt zij, gebruikt biografisch onderzoek onder het mom van 'anything goes'. 'The term Metabiography suggests a commitment to developing critical perspectives on the cultural and ideological mediations of biography, as well as to finding new pathways through established biographical discourses.'²⁹ Ní Dhúill ziet metabiografie als een 'postmoderne manifestatie van de biografie' – als een afwijzing van uitgebreide, op feiten gerichte geschiedschrijving ten gunste van een meer impressionistische, polemische benadering. Alle moderne variaties op het biografische genre zijn volgens haar dan ook in feite anti-biografisch en vertonen veel overeenkomsten met Toynbees en Ortega y Gasset's marginalisering van de biografie. In hun poging het genre te behouden en te moderniseren erkennen metabiografen de kritiek op het biografische genre, en proberen ze de 'inherente zwakte van het genre' als 'sterkte' voor te stellen:

Anti- and metabiographical approaches, by taking the absence of the subject as their departure point, return our attention both to the biographical promise, which is to offer some kind of encounter with an absent subject through the

mediation of life traces, and to the biographical constellation, which is triangulated and intersubjective. [...] By considering the critique of biography that has flourished alongside the biographical tradition in the counter-traditions of anti-, pseudo- and metabiography, we might reinvigorate our sense of what distinguishes biography from other life-writing practices.³⁰

3 De anti-antibiografie als alternatief?

Het is de vraag of dit laatste ook het geval is. De metabiografie van Justin Livingstone over David Livingstone bijvoorbeeld is interessant, zeker qua theorievorming. Maar van een 'Handshake across time' met de beroemde ontdekkingsreiziger en missionaris, zoals Richard Holmes een goede biografie omschrijft, is geen sprake, laat staan dat het bijdraagt tot een kennis en inzicht in de persoon van Livingstone zelf. De biografie van Livingstone van Tim Jeal voldoet wel aan dit criterium.³¹ Gek genoeg ontbreekt in deze zeer succesvolle biografie, die sinds 1973 nagenoeg ieder jaar wordt herdrukt, elke theoretische verantwoording. In de inleiding rechtvaardigt Jeal uitvoerig zijn brongebruik en het door hem gevonden nieuw archiefmateriaal, maar over zijn methode of onderliggende concepten zwijgt hij opvallend genoeg.

In plaats van Livingstone te portretteren als een typische 'Victorian', laat Jeal zien hoe uitzonderlijk diens leven was; hoe klein de kans was dat een jongetje die als 'spinner' in de Blantyre Mills werkte, een studie medicijnen zou afronden. Jeal focust hierbij niet alleen op de intellectuele ontwikkeling van Livingstone, maar ook op diens uitzonderlijke fysieke 'ausdauer' als kind, jongvolwassene en later als missionaris in Afrika. Het perspectief dat Jeal hanteert is dan ook totaal anders dan Justin Livingstone in zijn metabiografie. Bij Jeal reist de lezer mee door tijd en ruimte, alsof hij op Livingstones schouders zit, en letterlijk het gewicht van diens existentie voelt. Jeal houdt zich bewust verre van stereotypering of duiding, en maakt impliciet duidelijk dat theorie of psychologisering overbodig is. Het gebrek aan duiding en verantwoording zorgde voor veel kritiek. Jeal werd door critici revisionisme, platte psychologisering en hagiografie verweten. In een interview antwoordde hij op de vraag of hij nu een biograaf of historicus was: 'Well, I would say that I am a historian [...] if one writes a biography which is going to last – Livingstone was published in 1973 and it is still in print – one cannot write in a cavalier spirit'.

Waar Lapore en Peabody de meta- en microbiografie presenteren als emancipatorisch effectief alternatief voor genderhistory en geschiedschrij-

ving over slavernij, daar neemt Jeal een meer down-to-earth standpunt in. Inlevingsvermogen en evocatie zijn voor een biograaf volgens hem genoeg om controversiële geschiedenis ter discussie te stellen:

People like Livingstone and Stanley, but mainly Livingstone to start with, came to see the grim reality of the slave trade – remember he saw a terrible massacre in 1871 at Nyangwe on the upper Congo which is 1000 miles from the sea on either side, so it is really about as central as can be imagined. [...] When an individual encounters something like this it has a major impact on him as a human being. He doesn't forget it. He dreams about it. Livingstone's head ached for weeks after he saw the Nyangwe massacre. He didn't know what to do.³²

Belangrijker nog dan inlevingsvermogen en evocatie, zijn echter goede bronnen, niet een of twee, maar een veelvoud aan materiaal, en een verantwoord gebruik van dit corpus – het is daarom dat Jeal zichzelf naar buiten toe vooral presenteert als historicus in plaats van als biograaf.

Een andere biografie waar bewust, zo lijkt het althans, het metaperspectief wordt gemedend, maar op de achtergrond wel een rol speelt, is Steven Englund's *Napoleon. A Political life* uit 2004. Englund kiest voor een opmerkelijke compositie van zijn biografie. Wie het boek openslaat, merkt direct op dat er geen inleiding is. De biografie begint bij hoofdstuk 1. Een rechtvaardiging en vraagstelling lijken te ontbreken – *lijken*, want aan het eind van zijn biografie legt Englund in wat hij noemt 'Introduction Misplaced' alsnog verantwoording af. Opmerkelijk genoeg begint hij deze 'inleiding achteraf' met een excuus aan zijn lezer en aan zichzelf. Hij heeft niet de biografie geschreven waar hij op de middelbare-school van droomde – een meeslepend 'kleine-grote-mannen-epos' met glorieuze veldslagen, maîtresses en duels, maar het verhaal van een in essentie politiek wezen, die zowel het menselijke als het persoonlijke ondergeschikt maakte aan macht en machtsbehoud. Een biografie van Napoleon, zo benadrukt Englund, is metageschiedenis in zichzelf:

[Napoleon] pulled and sucked *la politique* into himself; he, and nothing or no one else, became party, parliament, and politician [...] What I, and the boy in me, have hoped to do in this biography is to convey to the reader our 'tremble' before Napoleon – in fear and disapproval, but also in admiration and perhaps even in fear of our longing for him. The longing comes in part from the multifacetedness of this political Proteus, from the endless, intoxicating possibility in Napoleon, which is ever beckoning political man.

Zowel Jeal als Englund geven geen uitvoerige verantwoording over hun methode en lijken bewust biografische theorievorming te negeren – met succes, want beiden hebben meerdere zeer goed ontvangen biografieën geschreven. Hun boeken worden gezien als schoolvoorbeelden van wetenschappelijk biografisch onderzoek. Van bijziendheid is in hun biografieën geen sprake – de ‘grote geschiedenis’ is altijd aanwezig. In zekere zin kunnen hun studies worden gezien als anti-antibiografieën, om hier in lijn van het door metabiografen gehanteerde jargon te blijven. De anti-antibiografie kan een alternatief zijn voor de biograaf die een wetenschappelijke biografie wil schrijven en niet verstrikt wil raken in de theoretische discussie of zich gedwongen voelt verantwoording af te leggen over methode en benaderingswijze. De Cleopatra-biografieën van Schiff en Roller zijn hier goede voorbeelden van; door in hun biografieën nieuwe feiten en bronnen te gebruiken nuanceren ze de mythevorming en stereotypering rond de Egyptische koningin.

Dat biografen aan het begin van de twintigste eeuw zich tegen kritiek hebben verweerd en hebben getracht het academische statusverlies van hun discipline tegen te gaan is begrijpelijk. Maar dat biografen een eeuw later, anno nu, nog steeds trachten de biografie door middel van theorievorming te legitimeren en te rechtvaardigen, lijkt een geval van overcompensatie. Wie de ontwikkeling van de moderne geschiedschrijving overziet, en de rol van het biografische genre daarin, kan niet anders dan de conclusie trekken dat de biografie onterecht is opgeofferd aan de professionalisering van deze wetenschapstak. Evenals andere disciplines binnen de geschiedschrijving kent de biografie inherente zwaktes – problemen met interpretatie, representatie, objectiviteit en subjectiviteit – maar deze zwaktes zijn niet groter of erger dan in de andere kamers van de historiografie. Het is en blijft de vraag of de methodologische en theoretische discussie leidt tot betere en/of wetenschappelijkere biografieën. Volstaat het niet als een biograaf zich aan de basale regels van historisch en wetenschappelijk onderzoek houdt, ofwel: 1. zijn energie steekt in empirisch onderzoek in plaats van methodologische verantwoording, 2. zijn bronnenkeuze en interpretatie verantwoordt, 3. het gebruik van hulpdisciplines rechtvaardigt, en 4. naderhand zijn werk aan deze wetenschappelijke criteria laat toetsen?

Noten

1. McCombe (2008), 23-38.
2. Van Amerongen (1994).
3. Zie: <http://www.penseesdepascal.fr/Vanite/Vanite32-savante.php?r1=Référence&r2=Cléopâtre>
4. Ortega y Gasset (2015), 99.
5. Ortega y Gasset (2015), 254.
6. Caine (2010), 7.
7. Hahner (1999), passim.
8. Livingstone (2014), 1.
9. Haslam (2012), passim.
10. Schiff (2010).
11. Roller (2010), 1-2.
12. Romein (1946), 225.
13. Ibidem, 152.
14. Van Schilfgaarde (1946), 12-18.
15. Caine (2010), 16.
16. Historische Zeitschrift (1928).
17. Kolb (1992), 67-88.
18. Die Weltbühne (1928), 877-878.
19. Renders & De Haan (2014), zie: inleiding en hoofdstuk 2.
20. Peabody (2012), 1-19.
21. Lepore (2001), 141.
22. Rupke (2006), 69-73.
23. Saunders (2015), 325-342.
24. Erikson (1975), passim.
25. Rupke (2006), 71.
26. Saunders (2015), 339.
27. Paul (2016), 152.
28. Ní Dhúill (2012), 279-289.
29. Saunders (2015), 327.
30. Ní Dhúill (2012), 287-288.
31. Jeal (2001).
32. Sweeney (2014), 58-73.

Bibliografie

- Amerongen, Martin van, 'Een tragedie van de rijpere liefde', in: *De Groene Amsterdammer*, 1 juni 1994.
- Caine, Barbara, *Biography and History*, Palgrave, Londen, 2010.
- Englund, Steven, *Napoleon. A Political life*, Harvard University Press, Cambridge Mass, 2004.
- Erikson, Erik, *Life History and the Historical Moment*, Norton & Company, New York, 1975.
- Hähner, Olaf, *Historische Biographik. Die Entwicklung einer geschichtswissenschaftlichen Darstellungsform von der Antike bis ins 20. Jahrhundert*, Peter Lang, Frankfurt, 1999.

- Haslam, Jonathan, 'Biography and its importance to history', <https://winterconference.history.ac.uk/2012/10/16/biography-and-its-importance-to-history/>.
- 'Historische Belletristik. Ein kritischer Literaturbericht', in: *Historische Zeitschrift*, Band. 193, München, 1928.
- Jeal, Tim, *Livingstone*, Yale University Press, Yale, 2001.
- Kolb, Eberhard, 'Die Historiker sind ernstlich böse. Der Streit um die „Historische Belletristik in Weimar-Deutschland', in: *Liberalitas. Festschrift für Erich Angermann zum 65. Geburtstag*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart, 1992, 67-88.
- Lepore, Jill, 'Historians Who Love Too Much: Reflections on Microhistory and Biography', in: *The Journal of American History* 88, 1, 2001, 129-144.
- Livingstone, Justin, *Livingstone's 'lives': A metabiography of a Victorian icon*, Manchester University Press, Manchester, 2014.
- McCombe, John, 'Cleopatra and Her Problems: T.S. Eliot and the Fetishization of Shakespeare's Queen of the Nile', *Journal of Modern Literature*, 31, 2, Indiana University Press, 2008, 23-38.
- Ni Dhúill, Cairíona, 'Towards an Antibiographical Archive: Mediations Between Life Writing and Metabiography', in: *Life Writing* 9, 3, Taylor & Francis, 2012, 279-289.
- Ortega y Gasset, José, *De opstand van de massamens*, Lemniscaat, Rotterdam, 2015.
- Paul, Herman, 'Sources of the Self: Scholarly Personae as Repertoires of Scholarly Selfhood', in: *BMGN – Low Countries Historical Review* 131, 4, 2016, 135-154.
- Peabody, Sue, 'Microhistory, Biography, Fiction. The Politics of Narrating the Lives of People under Slavery', in: *Transatlantica* 2, Association française d'études américaines, 2012, 1-19.
- Renders, Hans & Binne de Haan (eds), *Theoretical Discussions of Biography: Approaches from History, Microhistory, and Life Writing*, Brill, Leiden, 2014.
- Roller, Duane W. *Cleopatra. A Biography*, Oxford University Press, Oxford, 2010.
- Romein, Jan, *De biografie*, Uitgeverij Ploegsma, Amsterdam, 1946.
- Rupke, Nicolaas A. 'A Metabiography of Alexander von Humboldt', in: *HiN – Alexander von Humboldt im Netz* 12, 2006, 69-73. <http://www.hin-online.de/index.php/hin/article/view/74>.
- Saunders, Edward, 'Defining Metabiography in Historical Perspective: Between Biomyths and Documentary', in: *Biography*, 38, 3, University of Hawai'i Press, 2015, 325-342.
- Schiff, Stacy, *Cleopatra. A life*, Little, Brown and Company, Boston / New York, 2010.
- Schilfgaarde, P. van, *De Zin der Geschiedenis I*, Brill, Leiden, 1946.
- Sweeney, Fionnghuala, 'Interview with writer Tim Jeal: Travel writing, Victorian explorers and modern narratives about slavery', *Equid Novi: African Journalism Studies*, Taylor & Francis, 35, 1, 2014, 58-73.
- Weltbühne*, Die 24-2 1928, 877-878, zie: <https://archive.org/stream/DieWeltbhne24-21928#page/n887/mode/2up/search/Historiker>

Over de auteur

Jeroen van Zanten (1972) is verbonden aan de UvA als universitair docent moderne geschiedenis. In november 2013 publiceerde Van Zanten, na vier jaar onderzoek in binnen- en buitenlandse archieven, een wetenschappelijke biografie van Koning Willem II (1792-1849), mogelijk gemaakt door het Prins Bernhard Cultuurfonds.

E-mail: j.c.vanzanten@uva.nl

